

UDK:33c5(c52):8Y3

Muhayyo USMONOVA,
Buxoro davlat universiteti tayanch doktoranti
E-mail: muhayyousmonova7@gmail.com

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti dotsenti, PhD N.Mansurova taqrizi asosida

AYOL YOZUVCHILARNING JAHON ADABIYOTSHUNOSLIGIDAGI O'RNI

Аннотация

Ayol yozuvchilarning jahon adabiyotshunosligida o'rni beqiyos. Qadimgi davrlardan hozirga qadar ijod qilgan ayol yozuvchi va shoirlar o'zlarning ovozlari, o'ziga xos ijod na'munalari bilan budun dunyoni lol qoldirib kelmoqda. Ularning soni oxirgi yillarga kelib anchagina o'shganligiga ham guvoh bo'lishimiz mumkin. Zamonaviy adabiyotshunoslikda ayol yozuvchi va shoirlar boshqa jins vakillari bilan tengma-teng asarlar yaratishmoqda. Bunga o'z navbatida adabiyot sohasida sodir bo'layotgan o'zgarishlar feministic jarayonlarni sabab qilib ko'rsatsak bo'ladi. Maqolamizda ayol yozuvchilarning qanday qilib jahon adabiyotshunosligi namoyondalari bo'lib tanilganlari, shu bilan birga, qadimgi davr ayol yozuvchilaridan tortib zamonaviy adabiyotshunoslik vakillari ham o'rganiladi.

Kalit so'zlar: jahon adabiyotshunosligi, ayollar adabiyoti, qadimgi davr adabiyotshunosligi, feministic she'riyat, ayol ruhiyati

РОЛЬ ЖЕНЩИН-ПИСАТЕЛЕЙ В МИРОВОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Аннотация

Роль женщин-писателей в мировой литературе бесподобна. Женщины-писательницы и поэтессы, творившие с древнейших времен до наших дней, удивляют весь мир своими голосами и уникальными примерами творчества. Мы также можем стать свидетелями того, что их число значительно возросло за последние годы. В современной литературе женщины-писатели и поэты создают произведения наравне с представителями других полов. В свою очередь, мы можем показать, что изменения, происходящие в сфере литературы, вызваны феминистскими процессами. В нашей статье рассматривается, как женщины-писательницы признаются представительницами мировой литературы и в то же время от древних писательниц до представительниц современной литературы.

Ключевые слова: мировая литература, женская литература, литература древних времен, феминистская поэзия, женская психика

THE ROLE OF WOMEN WRITERS IN WORLD LITERATURE

Annotation

The role of women writers in world literature is incomparable. Female writers and poets who have created from ancient times to the present have been surprising the whole world with their voices and unique examples of creativity. We can also witness that their number has increased significantly in recent years. In modern literature, women writers and poets are creating works on an equal footing with representatives of other genders. In turn, we can show that the changes taking place in the field of literature are caused by feminist processes. Our article examines how women writers became recognized as representatives of world literature, and at the same time, from ancient women writers to representatives of modern literature.

Key words: world literature, women's literature, literature of ancient times, feminist poetry, female psyche

Kirish. Jahon adabiyotiga nazar solar ekanmiz, avvalombor bu tushunchaning qanday paydo bo'lganiga e'tibor qaratishimiz lozim. Shundagina unda ayollarning tutgan o'rni haqida so'z yuritsak joizdir. Jahon adabiyoti, bu dunyoning umumiy milliy adabiyotini va asarlarning o'z mamlakatidan tashqarida kengroq dunyoga tarqalishini ifodalash uchun ishlatiladi. O'tmishda u birinchi navbatda G'arbiy Yevropa adabiyoti durdonalariga taalluqli bo'lgan. Biroq, bugungi kunda jahon adabiyoti xalqaro kontekstda ko'proq ko'riladi. Endilikda kitobxonlar turli tarjimalarda keng ko'lamli global asarlardan foydalanish imkoniyatiga ega. Shu sababli bu tushunchani nafaqat inglizxon asarlar haqida so'z borganda, balki dunyo sevib mutolaa qiladigan barcha yozuvchi va shoirlar ijodiga nisbatan qo'llasak bo'ladi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Ko'pgina olimlarning ta'kidlashicha, asarning kelib chiqishi mamlakatidan tashqarida uning qay darajada keng tarqalishi bilan uning jahon adabiyoti durdonasi ekanligi aniqlanadi. Masalan, Devid Damrosh shunday deydi: "Asar jahon adabiyotiga ikki xil jarayon bilan kiradi: birinchidan, adabiyot sifatida o'qilishi, ikkinchidan, til va madaniy kelib chiqish nuqtasidan tashqarida kengroq dunyoga tarqalishi"[2]. Xuddi shunga o'xshash fikrlar jahon adabiyoti olimi Venkat Mani tomonidan ham aytib o'tilgan bo'lib, uning fikricha "jahon adabiyoti ko'proq asarlarning chop etilishi bilan bog'liq hodisa. Asarlarni mohirlik bilan yaratuvchiva ularning nashr etuvchi shaxslar, shu bilan bir qatorda milliy kutubxonalarning yaratilishi o'quvchilarning asarlarni ne cho'g'lik

asonlik bilan mutoalaa qila ilishi "jahon adabiyoti" tushunchasini kengroq bo'y cho'zishiga omil bo'lib xizmat qiladi"[5]. Jahon adabiyotshunosligi yangi tushuncha emasligini aniqroq tushunish uchun uning tarixi nazar solishning o'zi kifoya. Misol qilib aytganda, Iogann Volfgang Gyote XIX asrning boshlarida o'zining bir qancha ijod na'munalari jahon adabiyoti tushunchasidan foydalanib, Yevropada adabiy asarlarning, jumladan, g'arbdan tashqari asarlarning xalqaro muomalasi va qabul qilinishini tasvirlab beradi. Uning shogirdi Iogann Piter Ekkerman 1835-yilda Gyote bilan suhbatlar to'plamini nashr etgandan so'ng, bu kontseptsiya keng tarqala boshlaydi. Gyote Ekkerman bilan xitoy romanlarini, fors va serb she'riyatlarini o'qish hayajonini, shuningdek, o'z asarlarining chet elda, ayniqsa Fransiyada qanday tarjima qilingani va muhokama qilinishini ko'rishdan zavqlanishi haqida gapiradi:

Tadqiqot metodologiyasi. "She'riyat insoniyatning umumbashariy mulki ekanligiga, hamma joyda va har zamonda yuzlab, yuzlab odamlarda o'zini namoyon qilishiga tobora amin bo'lyapman. ... Shuning uchun men chet ellarda o'zim haqimda qarashlarni yaxshi ko'raman va hammaga ham shunday qilishni maslahat beraman. Milliy adabiyot endi ma'nosiz atamaga aylandi; jahon adabiyoti davri yaqinlashmoqda va har kim uni tezlashtirishga intilishi kerak[4].

Shu o'rinda asosiy mavzimiz bo'lgan ayollarning jahon adabiyotiga kirib kelishi, ularning adabiyotshunoslikda o'z o'rnini egallashi o'ziga xos qiyinchiliklar bilan yuzga kelganini eslatib o'tish kerak. Chunki barcha davrlarda bo'lagani kabi ayollarning

ijod namunalari jahon adabiyoti minbariga chiqishi va uni qabul qilinishi ayol yozuvchilardan ancha-muncha mehnatni talab qilgan. Ayollar eng qadimgi yozma matnlardan boshlab adabiyotga katta hissa qo'shgan. Ular dastlabki sivilizatsiyalardan beri matnlarning yaratilishi, folklorshunoslik, va adabiyotda o'z o'rinlariga ega bo'lishgan. Birinchi taniqli ayol yozuvchilar orasida Enheduanna ismi tilga olinadi; u, shuningdek, eng qadimgi taniqli shoirdir. U Inanna ma'budasi va oy xudosi Nanna (Sin) ning oliy ruhoniysi bo'lganligi to'g'risida ma'lumotlar bor. Bu yozuvchi 4200 yil avval Shumerning Ur shahar-davlatida yashagan [3]. Keying asrlarda ijod qilgan ayol yozuvchilardan biri Sappho ham o'zining davrida mashhur bo'lgan. Sappho musiqa jo'rligida kuylash uchun yozilgan lirik she'riyati bilan mashhur. Bu yozuvchining hayoti haqida juda kam ma'lumotlar saqlanib qolgan. Shunday bo'lishiga qaramasdan, bu shoira sermahsul deya e'tirif etiladi, u taxminan 10 000 misralik she'riy asar yozganligi to'g'risida ham ma'lumotlar bor. U antik davrda o'zining sevgi mavzusidagi she'riyati bilan mashhur bo'lgan; bu yozuvchining ijod mahsulidan juda kam qismigina bizgacha yetib kelgan xolos. Shu saqlanib qolgan qismga murojaat qiladigan bo'lsak, unda sevgi mavzusi bilan bir qatorda oila, din mavzularidagi she'rlar ham kuzatilishi aytib o'tiladi[6]. Bu esa bizga qadimgi ayol yozuvchilarning mavzu doirasi qaysidir o'rinda hozirgi zamon ayol yozuvchilarining asarlariga o'xshab ketishidan dalolat beradi. Ya'ni, ayol yozuvchilar uchun ilhom manbai bo'lgan ishq, yokida, oila mavzulari o'sha davrlarda ham keng tarqalgan degan xulosa qilishimiz mumkin. Shu o'rinda sharqda adabiyotning rivojlanish bosqichlari to'g'risida ham biroz mulohazalar keltirishni joiz deb bildik. Sharqda ham dunyoning boshqa joylarida bo'lgani kabi ayollarning ijodiga bo'lgan munosabat va ularning soni erkak yozuvchilarga nisbatan faqat bo'lgan. Sharq mamlakatlari adabiyoti, uning istiqboli va taraqqiyotiga Yaqin va Uzoq Osiyo so'z san'ati bevosita o'z ta'sirini ko'rsatgan. Islom dini Movarounnahrda kirib kelgach, ko'plab sohalar singari badiiy so'z qudratida ham o'zini namoyon qila boshladi. Aruz vazni va uning keng imkoniyatlari xalq lirikasiga singib, ijodkor bilan simfonik uyg'unlikni hosil qildi. Didaktik ruhda ta'lim asarlarga singdirildi. Ushbu davrda yaratilgan asarlar xalq ma'naviyatining ko'zgusi bo'lib xizmat qildi.

Tahlil va natijalar. Uvaysiy (taxallusi; ismi Jahon) (1779 - Marg'ilon -1845) - shoira, ma'rifatparvar. Uvaysiy oilada xat-savodini chiqarib, avval xalifa, so'ngra onasining yonida maktabdorlik qilgan. Akasi Oxunjon hofizdan she'riyat ilmini o'rgangan, tez orada shoira, otin sifatida tanilgan. U, ayniqsa, aruzni, muammo (she'rda fikrni yashirib ifodalash) san'atini mukammal egallagan.

Shoira adabiyotda taraqqiyparvar namoyandalarning qarashlari asosida maydonga kelgan inson taqdiri, shaxs erki va ma'rifatparvarlik g'oyalarida latif va dilkash asarlar yaratgan, asarlarida insonni e'zozlash, odamlarni tabiat va hayot noz-ne'matlaridan bahramand bo'lishga undash, do'stlik, vafo va sadoqat haqidagi ulug'vor niyatlarini Qur'on oyatlari, hadislar va tasavvufiy talqinlar bilan asoslagan holda ijodiy barkamollikka erishgan. Uning she'rlarida tariqatning talab va qoidalariga taallukli bo'lgan talqinlar ko'p uchraydi:

Fano mardumlarini sirridin hech kimsa yo'q ogoh,

Qabih guftor mardumdin ko'ngul dog' o'ldi, dog' o'ldi.

Uvaysiy asarlari o'zining latif mazmuni va dilkash badiiyligi bilan xalq ommasi orasida keng yoyilgan, hofizlar, xonandalar tomonidan maqom va xalq ohanglari yo'lda kuylanib kelinadi.

Nodira (taxallusi; ismi Mohlaroyim) (1792, Andijon - 1842, Qo'qon) - shoira, ma'rifatparvar va davlat arbobi. «Komila» va «Maknuna» taxalluslari bilan ham she'rlar yozgan.

Nodira she'riyatining asosini lirika tashkil etadi. Nodira muhabbat, sadoqat va vafo kuychisidir. U go'zallik va sadoqatni, Sharq xotin-qizlarining dard-alamlari, ohu fig'onlarini kuyladi. Shoira o'zini ishq oynasi deb atar ekan, bu oynada insonning

hayotga umid bilan qarashi, ezgu istaklari va orzusi aks etgan. U muhabbat Alloh tomonidan insonlar qalbiga solingan mangu yog'du ekanligini kuyladi.

Mustaqillik davri o'zbek she'riyatiga nazar solar ekanmiz, yangicha ruh, yangicha yondashuvlar, erkin va hur fikrlar oqimi, hayotdan zavqlanib yashash, vatanga bo'lgan muhabbat, insoniy tuyg'ular tarannumi, muhabbat va sadoqat tuyg'ularining rangin satrlar ila qalamga olinganiga guvoh bo'lamiz. Bugungi kunda o'zbek she'riyati gulshanida qalam tebratayotgan iste'dodli shoirlarimiz Zebo Mirzo va Halima Ahmedovalarning ijodi o'zining rangin bo'yqodirligi, serqirraligi hamda badiiy konsepsion jihatdan nihoyatda puxtaligi bilan ajralib turadi[9.74-76].

Amerika she'riyatida o'chmas iz qoldirgan, Nobel mukofoti sovrindori Luiza Glyuk ijodi ham feministik ruhdagi she'rlardan holi emas. Uning bir necha asarlari aynan ayol ruhiyati, farzandlar tarbiyasi bilan chambarchas bog'liq. Glyuk o'zining she'rlarida badiiy so'zni o'rinni qo'llaydi. Shoir Kreyg Morgan Teyxer uni "so'zlari naqadar noyob, qiyinchilik bilan qo'lga kiritilgan va behuda sarflanmaydigan" ijodkor sifatida ta'riflagan. Olima Laura Quinney so'zlarni ehtiyohtorlik bilan ishlatishi Glyukni Emili Dikkinsondan Yelizaveta Bishopgacha bo'lgan "o'ziga xos tasviri qadrlaydigan amerikalik shoirlar qatoriga" kiritganini ta'kidlaydi. Glyuk she'rlari butun faoliyati davomida o'z shaklini o'zgartirib bordi, u qisqa satrlardan tashkil topgan qisqa matnlardan boshlanib, kitoblar uzunligidagi to'plamlarga jamlangan asarlar yaratish bilan davom etmoqda. U hamisha ham she'r texnikasiga e'tibor beravermaydi. Shoir Robert Xan uning ijodiga baho berar ekan: "birdan ko'zga tashlanmaydigan" yoki "uslubning deyarli yo'qligi", suhbat uslubi bilan "portativ intonatsiyalar" ni birlashtirgan ovozza tayanish orqali yaratilgan asarlar, deya ta'riflaydi.

L.Glyuk she'riyatida ayol ruhiyati, qalb og'riqlari tasvir etilganligi uchun ham, ularni avtopsihologik lirikaga mansub deyish mumkin. Chunki u butun hayoti davomida o'lim, yo'qotish, azob-uqubatlar, muvaffaqiyatsizliklarga ro'baro' bo'lgan. Daniel Morrisning ta'kidlashicha, hatto Glyuk she'rlari "muallifning o'lim, aybsizlik yo'qolishlar to'g'risida xabardorligidan dalolat beradi". Olim Joanne Feit Diehl bu his-kechinmalar "Glyuk she'rlarini retrospektiv kuch bilan to'ldiradi" deydi. U bolaligida ruhiy xastalikka chalingan, yolg'iz qolgan vaqtlar ko'p bo'lgan. Shu jihatlar ham she'rlariga mahzunlik, tushkunlik ruhini olib kirgan va uni konfessional shoira deysigasa asos bo'lgan[7].

Zamonaviy Angliya adabiyotida Alis Osvaldning alohida o'rni bor. Uning mashhur asarlaridan biri "Memorial" mavzu jihatdan feministik ruhda yozilgan. Adibaning "Dart" deb nomlangan asarida esa qishloq ayollarining hayoti aks etgan. Bundan tashqari, unda "ona tabiat" atamasining ishlatilganligi ham feministik mavzuda ekanligini ko'rsatib turadi. Yozuvchi uch yil davomida daryo bo'yida yashaydigan va ishlaydigan odamlar bilan suhbatlashadi; Uning so'zlariga ko'ra, daryoda: "qo'rqituvchi ayol timsoli bor ... Men gaplashgan odamlarning suhbatlariga qaraganda, daryo ayolga o'xshardi. I work in the weather all day, here comes hail, what a racket of pearls!"[8].

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytganda, jahon adabiyotshunosligini ayol yozuvchilarning ijodisiz tasavvur qilish qiyin. Nega deganda, ayol yozuvchi va shoirlarning asarlari adabiyotshunoslikning o'ziga xos durdonalaridir. Ayol yozuvchilar ijodida turli xil mavzular yetakchilik qiladi, shu jumladan ular muhabbat, sadoqat, oilaviy rishtalar kabilarni juda keng talqin qiladi. Zamonaviy adabiyotshunoslikka murojaat qilar ekanmiz, bu o'rinda Nobel mukofoti sovrindori, amerikalik yozuvchi Luiza Glyuk, ingliz zamonaviy adabiyotshunosligida o'z o'rniga ega bo'lgan Alis Osvald, shu bilan bir qatorda o'zbek adabiyoti namoyondalari, Zulfiya, Halima Xudoyberdiyeva kabilarni eslamasdan ilojimiz yo'q. Bu yozuvchilar ayol ijodkorlarning mavqeyini jahon adabiyotshunosligida bir pog'onaga yuksaltirdi desak mubolag'a bo'lmaydi.

ADABIYOTLAR

1. Abdullayev V. O'zbek adabiyoti tarixi. T., 1980
2. Damrosch, David (2003). What Is World Literature?. Princeton University Press. p. 6. ISBN 978-0-691-04986-1.
3. Gods, Demons, and Symbols of Ancient Mesopotamia: An Illustrated Dictionary by Jeremy Black and Anthony Green (1992, ISBN 0-292-70794-0), p. 134 (entry "Nanna-Suen").

4. Johann Peter Eckermann, Gespräche mit Goethe in den letzten Jahren seines Lebens, trans. John Oxenford as J. W. von Goethe, Conversations with Eckermann, repr. North Point Press, 1994. p.126
5. Mani, B. Venkat (2012). "Chapter 29. Bibliomigrancy". In D'haen, Theo; Damrosch, David; Kadir, Djelal (eds.). The Routledge Companion to World Literature. Routledge. p. 284. ISBN 978-0-415-57022-0.
6. Rayor, Diane; Lardinois, André (2014). Sappho: A New Translation of the Complete Works. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 978-1-107-02359-8. P.94-95
7. Usmonova Muhayyo Akramovna (2023). Luiza glyuk ijodi va uning adabiyotshunoslikdagi o'rni. https://buxdu.uz/media/jurnallar/ayniy/ayniy_vorislari_3_4_2023,p.93-94
8. Mukhayyo Usmonova. The role of literature in esl classes. Scientific reports of Bukhara State University. 2021. P.287-295
9. Muhayyo Usmonova. Topic similarities in the works of Uzbek modern women writers. Multidisciplinary Journal of Science and Technology. 2024/12/12. P.74-76
10. <https://n.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/uzbek-sheriyati/o-zbek-mumtoz-adabiyoti/jahonotin-uvaysiy-1779-1845>
11. <https://tafakkur.net/nodirabegim.haqida>